

7. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ : Регламент, Міжнародний документ від 15 червня 1976 р. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_059. (дата звернення: 01.05.2024)

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.05.2024).

*Попович Руслан Андрійович,
аспірант кафедри права приватного вищого
навчального закладу «Європейський університет»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Однією з багатовікових проблем розвитку демократичного, правового суспільства, що незмінно перебуває в центрі пильної уваги правової думки, залишаються питання захисту прав, свобод та законних інтересів особи [1, с. 64]. У ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України задекларовано завдання кримінального провадження, яке полягає в захисті особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [2], що кореспондується з положеннями ст. 3 Конституції України [3]. Реалізація цього завдання неможлива без створення дієвого кримінального процесуального механізму забезпечення прав потерпілих.

В умовах спротиву збройній агресії росії на території України важливе значення має створення оптимальних процесуальних механізмів реалізації потерпілим своїх прав та законних інтересів, формування сучасної методології та опанування її практикою за посиленої уваги питанням відшкодування заподіяної шкоди, участі в проведенні слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду, дотриманню процесуальних прав і законних інтересів потерпілого.

Процесуальна активність потерпілого під час судового розгляду залежить від того, наскільки кримінальна процесуальна система гарантій відповідає дійсності щодо реалізації прав та законних інтересів, якими наділено потерпілого. Така реалізація прав і законних інтересів може здійснюватися як особисто, так і за допомогою участі у кримінальному провадженні представника-адвоката або законного представника (якщо потерпілий є неповнолітнім) [1, с. 46]. Отже, в умовах сьогодення не втрачають своєї актуальності та потребують детального аналізу процесуальні можливості потерпілого у судовому кримінальному процесі.

На сьогодні у теорії кримінального процесу існують різні, а часом і діаметрально протилежні, наукові позиції щодо процесуальних можливостей потерпілого у судовому кримінальному процесі, забезпечення і реалізації захисту прав, свобод та законних інтересів зазначених учасників кримінального

провадження. Після введення в дію чинного КПК України окремі проблемні аспекти реалізації прав та законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні не досліджувались.

Відповідно до положень ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [2]. З аналізу положень КПК України випливає, що система кримінальних процесуальних прав потерпілого поділена на три групи: 1) права, які він має протягом всього кримінального провадження (ч. 1 та ч. 4 ст. 56 КПК); 2) права, які він має під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 56 КПК); 3) права, які він має під час судового провадження (ч. 3 ст. 56 КПК) [2]. Розглянемо більш детально процесуальні можливості потерпілого, які віднесені до третьої виокремленої нами групи.

Судовий розгляд – головна і найважливіша стадія кримінального процесу, в якій суд розглядає та вирішує справу остаточно та по суті, шляхом дослідження всіх необхідних доказів та їх джерел і виносить остаточне рішення по даній справі [4, с. 274]. Вирішення кримінального провадження остаточно та по суті означає, що суд: безпосередньо досліджує та оцінює всі докази; остаточно з'ясовує всі суттєві обставини, що складають предмет доказування у кримінальному провадженні; постановляє вирок про винуватість чи невинуватість особами з усіма відповідними наслідками.

Здійснюючи правосуддя шляхом розгляду та вирішення вказаних питань, суд тим самим виконує завдання кримінального судочинства в частині охорони прав та законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь, забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, і жоден невинний не був покараний [5, с. 42].

Відповідно до ст. 337 КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею [2]. На стадії судового розгляду суд повинен дослідити та перевірити всі докази, представлені сторонами, всі обставини кримінального провадження в межах повідомленої підозри. Для з'ясування означених питань дослідимо процесуальні можливості потерпілого у дослідженні доказів у кримінальному провадженні.

Реалізація права потерпілого на участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час яких він має право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії має важливе значення не тільки для самого потерпілого, а й для з'ясування обставин кримінального провадження. Аргументом цього є те, що така участь в ряді випадків сприятиме: забезпеченню більш швидкого та ефективного проведення слідчої (розшукової) дії та судового розгляду загалом; з'ясуванню мотивів, причини та умов вчиненого кримінального правопорушення тощо. При цьому потерпілий у зв'язку з об'єктивними причинами може відмовитися від активної участі в дослідженні та перевірці фактичних даних, при цьому, не заперечуючи щодо участі в інших процесуальних діях.

Суттєве значення для ухвалення рішення у кримінальному провадженні відіграють показання потерпілого. На відміну від обвинуваченого, потерпілий попереджається судом про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Потерпілий допитується перед допитом свідків за тими ж правилами, що й свідки. Водночас, у ст. 353 КПК України прямо не зазначено, що потерпілого допитують перед допитом свідків. Зазначений недолік, на наше переконання, повинен бути усунений шляхом внесення відповідних змін до КПК України. Порядок проведення допиту потерпілого під час судового розгляду регламентовано в ст. 353 КПК України, у ч. 1 якої зазначено, що перед допитом потерпілого головуючий встановлює відомості про його особу та встановлює стосунки потерпілого з обвинуваченим. Крім того, головуючий з'ясовує, чи отримав потерпілий пам'ятку про права та обов'язки потерпілого, чи розуміє він їхній зміст, а за потреби – роз'яснює їх, а також попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання. Головуючий у судовому засіданні має привести потерпілого до присяги, якщо він не відмовився давати показання [2].

Після допиту потерпілого йому можуть ставити запитання цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники та законні представники, а також головуючий і судді. Суд вправі вимагати від осіб, які ставлять запитання, формулювати їх зрозумілою для потерпілого мовою. Вони мають бути коректними, зрозумілими, чіткими та конкретними, враховувати інтелектуальний рівень допитуваного.

Потерпілий може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема, якщо під час судового розгляду з'ясується, що потерпілий може надати показання стосовно обставин, щодо яких його не допитували. Також може бути проведено додатковий допит потерпілого з нез'ясованих під час першого допиту питань. Показання потерпілого на додатковому допиті стосуються нових обставин, а також можуть уточнювати чи роз'яснювати попередні показання. Надаючи показання, потерпілий, крім фактичних даних, може повідомити суду власну думку про них.

Варто зазначити, що потерпілий не володіє повноваженнями щодо того, аби збільшити / зменшити чи змінити представлене раніше в обвинувальному акті прокурором обвинувачення, оскільки це є виключним правом саме прокурора. Водночас, у випадку зміни прокурором обвинувального акта (у сторону зміни кваліфікації вчиненого протиправного діяння в бік пом'якшення або обрання менш суворого виду покарання), у потерпілого залишається право підтримувати обвинувачення у попередньому обсязі.

При цьому, на потерпілого під час судового провадження (наприклад, у судовому провадженні у справах приватного обвинувачення), покладається обов'язок (тягар) доказування щодо належності та допустимості доказів і даних з питань розміру процесуальних витрат і обставин, які характеризують підозрюваного, обвинуваченого, у разі коли потерпілий подає відповідні докази. За таких умов права потерпілого та адвоката-представника мають бути максимально детально врегульовані та концептуально не відрізнятися (за

винятком відповідної специфіки, пов'язаної зі статусом учасника кримінального провадження) від процесуальних прав обвинуваченого та його захисника.

Варто вказати на надзвичайну важливість проаналізованих питань з точки зору виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, – захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2]. Саме на стадії судового розгляду передбачено найбільше можливостей для швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Правові гарантії реалізації процесуальних прав потерпілого на стадії судового розгляду спрямовано на створення певних можливостей потерпілого у дослідженні доказів, попередженні (недопущенні) порушень іншими учасниками кримінального провадження, припиненні порушень процесуальних прав і відновлення порушеного права.

Отже, до правових процесуальних можливостей потерпілого на стадії судового розгляду, належать визначені у ст. 56 КПК України права: бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; подавати докази суду та брати участь у їх безпосередній перевірці; заявляти відводи та клопотання; на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність уповноважених; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК України та ін.

Список використаних джерел

1. Абламський С.Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Харків: Панов, 2015. 240 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>. (Дата звернення 07.06.2023).

4. Король В.В. Кримінальний процес України (Особлива частина): Навчальний посібник. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2007. 596 с.

5. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 234 с.

*Проконець Сергій Володимирович,
аспірант Відкритого міжнародного*